Leven in angstige tijden.

Op dit moment is in Den Bosch een bijzondere overzichtstentoonstelling te zien van het werk van de laatmiddeleeuwse schilder Jheronimus Bosch. De vreemde, soms angstaanjagende wezens die zijn schilderijen bevolken, spreken nog altijd tot de verbeelding, al begrijpen we er weinig van. De afbeeldingen roepen een magische wereld op die wij niet meer kennen. Een wereld van geesten en monsters, een wereld waarin het kwaad tastbaar aanwezig leek te zijn, een wereld die beheerst leek te zijn door angst. Een angst die Jeroen Bosch lijkt te bezweren door het kwaad bij wijze van spreken in de ogen te kijken en grotesk af te beelden. Jeroen Bosch leefde in een overgangsperiode, rond het jaar 1500. Ooit leerden we op school dat de middeleeuwen duurden tot 1500, lees ik in de catalogus. Daarna breekt het licht van de renaissance door, de periode waarin de mens centraal komt te staan. Die indeling is natuurlijk veel te schematisch. Het is niet exact het jaar 1500 waarin plotseling alles verandert. Maar toch begint er in de tijd van Jeroen Bosch iets te verschuiven in het wereldbeeld en in het mensbeeld. Behalve een echte middeleeuwer, met al zijn magische beelden, is Jeroen Bosch toch ook een modern mens in de dop. Voor de middeleeuwse >mens was het individu niet zo belangrijk. Je maakte deel uit van een familie of van een gemeenschap. Bosch zelf was bijvoorbeeld een telg uit een schilders zijn tijd waren schilders ambachtslieden: ze maakten voorwerpen voor kerken, kloosters of vorsten. Wie die voorwerpen had gemaakt, deed er niet toe.

Jeroen Bosch was de enige in zijn familie die wél zijn naam op zijn werken zette. Hij was zich ervan bewust behalve een ambachtsman ook een individueel kunstenaar te zijn. Dat is een zelfbewustzijn dat niet zo in het middeleeuwse denken past. Jeroen Bosch zocht zijn eigen, persoonlijke weg, buiten de gebaande paden. Op het paneel ‘De landloper’ zien we een man in lompen groot afgebeeld centraal in het schilderij. Voor het eerst is het niet een koning of een heilige die centraal staat. Dit is een arme sloeber die zich een weg baant door het leven. Misschien staat hij wel symbool voor de gewone mens, Elkerlyc. De mens die individueel keuzes moet maken. Er

zijn kwade krachten en verleidelijke machten die aan ons trekken en de weg die voor ons ligt is onzeker. De toekomst is ongewis. Dat kan angstwekkend zijn. Die emotie kunnen wij, moderne mensen, nog altijd herkennen. Ook in onze tijd verandert er heel veel. In onze westerse wereld heeft religie niet meer de vanzelfsprekende plaats die ze vroeger had. Er zijn zekerheden verdwenen. Door de voortschrijdende techniek lijkt het wel eens alsof de mens alles kan. En tegelijkertijd voelen we ons misschien machtelozer dan ooit. Zoveel onzekerheden, zoveel mensen op drift, zoveel onverzoenlijkheid en strijd tussen groepen mensen. En tegelijk ook zoveel zorgen over het milieu en de leefomgeving. Waar gaan we naar toe, als mensheid? Hoe gaan we met onze angsten om? Hebben wij nog iets waar we ons aan vast kunnen klampen? Antwoorden heb ik niet. Hoogstens de gedachte dat angst op zichzelf niet helpt. Volgens mij is het tegendeel van angst niet altijd moed, maar soms ook vertrouwen.
Vertrouwen dat er ergens een weg is. Misschien geen makkelijke weg, maar wel een weg die begaanbaar is, desnoods met vallen en opstaan. Vertrouwen lost de onzekerheid niet op. Dan zou het zeker weten zijn. Vertrouwen is zoiets als hoop: niet gebaseerd op rationele argumenten, maar op een gevoel
dat er iets goed kan komen. Ook dat vertrouwen heeft Jeroen Bosch op een wonderlijke manier geschilderd, zou je kunnen zeggen. Ik denk aan het paneel ‘De tenhemelopneming van de zaligen’.
We zien een koker van lichtblauw licht waarin de gelukzaligen lijken te verdwijnen. Waar ze heen gaan is niet te zien. En toch ziet het er vertrouwenwekkend uit. Een verstild beeld dat hoop uitstraalt.

Ds. Sara Dondorp